

УДК 929(477)Кордт Б.

Ігор Винниченко,

доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРІОД В ЖИТТІ Б. КОРДТА

Як слушно зауважують дослідники, серед видатних учених, які брали участь у становленні Української Держави та української науки – В. Вернадського, М. Грушевського, А. Кримського, Д. Багалія, Д. Яворницького – менш відома, проте не менш цікава та значуща постать Бен'яміна-Христофора-Іоанна (Веніаміна Олександровича) Кордта (Cordt; 19.02.1860 – 24.12.1934) – фахівця в галузі історичної географії, картографії, бібліографа, джерелознавця, архівіста.

Народжений у німецькій родині в естонському Дорпаті (нині Тарту)¹, вихованець природничого факультету Дорпатського (з 1893 р. – Юр'ївського) університету, кандидат дипломатії (1888), знавець шведської, данської, голландської та німецької мов, 1894 р. він, на пропозицію попечителя Київської Учбової Округи, був переведений з Дорпатського університету і зарахований на вакантну посаду завідувача бібліотеки університету Св. Володимира та завідувача Центрального архіву давніх актів².

Бібліотеку Київського університету (у 1920-х р. – Київського інституту народної освіти), у становлення та функціонування якої Б. Кордт зробив значний внесок (поміж іншого, передав до неї власну книжкову колекцію), вчений очолював упродовж 34 років³ – до її приєднання (1928 р.) до Всенародної бібліотеки України (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Він запровадив нові методи роботи з каталогами, ввів нову, доступнішу читацькому загалу систему каталогізації, постійно поповнював фонди друкованими матеріалами, стародруками та рукописними книгами. Б. Кордт також розширив комплектування фондів завдяки архівним зібранням та приватним архівам викладачів університету⁴.

У 1909 р., під час наукового відрядження до Німеччини, він, зокрема, вивчав архітектуру нових бібліотечних будівель. За його ж планом, на зразок Геттінгенської університетської бібліотеки, у 1914 р. було зведено будівлю бібліотеки Університету Св. Володимира (нині – Філія спеціалізованих та історично-культурних фондів Національної Бібліотеки України імені В. І. Вернадського)⁵.

У 1915–16 рр. Б. Кордт керував евакуацією до Саратова і поверненням до Києва бібліотечного фонду університету, який становив на той час 700 тис. томів⁶.

Приват-доцентом катедри російської історії Університету Св. Володимира вченого було обрано 1910 р.⁷ Від 1918 р. він обіймає посади професора бібліотекознавства Археологічного інституту в Києві, а з 1920 р. – інструктора секції академічних та державних бібліотек Губнаросвіти. Викладав у Київському інституті зовнішніх зносин та Інституті народного господарства⁸; у весняному семестрі 1920 р. – на історико-філологічному факультеті Київського університету⁹.

Б. Кордт – один із трьох членів Тимчасового комітету зі створення Всенародної бібліотеки України, утвореного згідно з Указом гетьмана П. Скоропадського¹⁰. На заклик Комітету, очолюваного В. І. Вернадським (другим його членом був А. Кримський), допомогти літературою, відгукнулися пересічні громадяни. Першим був невідомий київський інтелігент, який приніс «Історію Києва» М. Берлінського, – ця книжка значиться у фондах за номером один. Через рік бібліотека отримала кімнату в будинку Міністерства освіти на вулиці Терещенківській, 2¹¹.

Автори «Історії Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали» (Київ, 1993) зазначають, що Б. Кордт 1920 р. був головою комітету для заснування Всенародної бібліотеки України¹².

1919 р. у «Збірнику праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві» *опубліковано його статтю «Про Національну бібліотеку Української Держави»*¹³. Саме концепція розвитку національної книгозбірні України, запропонована вченим, була покладена в основу ВБУ. Як фахівець з бібліотечної справи з 30-річним досвідом роботи Б. Кордт вважав, що структура Бібліотеки має складатися з шести відділів, головним з яких за значенням повинен бути український: «На первой очереди стоит здесь, конечно, создание полной коллекции книг и брошюр, напечатанных когда-либо на украинском языке, коллекции настолько полной, что возможно было бы со временем составить на основании ее полную библиографию украинской печати»¹⁴.

Другим вчений називав відділ книг, брошур, часописів, виданих поза

межами Української Держави, але присвячених Україні. За прикладом провідних національних бібліотек світу, він вважав за доцільне створити відділи української іконографії, музики, рукописів, рідкісних видань, іноземної літератури, картографії¹⁵.

Б. Кордт запропонував основні засади діяльності Бібліотеки: систему розміщення книг за галузями наук, створення систематичного та алфавітного каталогів, а також об'єднаного каталогу всіх наукових бібліотек України. Крім загальнотеоретичних питань бібліотечної справи, вчений переймався і практичними: саме йому належали ініціатива та реалізація передачі бібліотеки колишнього Університету Св. Володимира до складу ВБУ¹⁶.

У 1921–23 рр. вчений очолював Тимчасовий комітет бібліотеки, разом з іншими працював над проектом її реорганізації за зразком провідних бібліотек світу. У 1926 р. він перейшов на постійну роботу до бібліотеки, працював завідувачем університетського відділу, науковим співробітником, а з 1928 р. й до кінця життя очолював створений у 1923 р. з власної ініціативи картографічний відділ¹⁷. На час відкриття відділу загальна кількість фонду становила близько 20 тис. одиниць зберігання, серед яких були цінні рукописні, стародруковані та старі карти й атласи з різних державних збірок та приватних колекцій. Офіційно призначеним на посаду завідувача картографічного відділу Б. Кордт був у 1930 р. На 1 січня 1931 р. у фондах відділу вже нараховувалось 27655 різних картографічних матеріалів, починаючи з XVIII ст.¹⁸

Б. Кордт був членом Археологічної комісії ВУАН¹⁹.

Плідною була робота вченого в Київській археографічній комісії, членом-співробітником якої його обрали 1911 р.²⁰, та Археологічній комісії ВУАН (у 1921–1930 рр.)²¹. Зокрема, картографічні дослідження в Київській археографічній комісії провадив переважно саме він. У Комісії вчений надрукував (у 1899 та 1910 рр.) два випуски «Материалов по истории русской картографии» з картами України кінця XV – першої половини XVII ст. Про цінність цього видання свідчить те, що наприкінці XIX ст. оригінали багатьох карт вважалися втраченими²². Публікацію карт Б. Кордт супроводжував лапідарними розвідками-вступами та історичними коментарями. Своє завдання дослідник вбачав у тому, щоб подати «обозрение последовательного развития за границей и в России картографических представлений о Русской земле»²³. Розташування карт в «Материалах» відбувалося за типами, що дозволило відокремити оригінальні карти від пізніших копій та запозичень.

Завдяки багаторічним пошукам і контактам зі співробітниками

Публічної бібліотеки в Петербурзі, Королівської бібліотеки в Дрездені, музею Чорторійських і бібліотеки Ягелонського університету в Кракові, університетської бібліотеки в Лейдені, Королівської бібліотеки у Відні, зі шведськими вченими, Б. Кордт видав «Материалы» на дуже високому науковому рівні, про що свідчили схвальні оцінки фахівців. Зокрема, М. С. Грушевський у відзиві на працю науковця зазначав, що ці карти можуть стати основою для підготовки історично-географічного атласу України, потреба в якому відчувалася дуже гостро. М. С. Грушевський вважав, що картографічні публікації Комісії стануть у пригоді дослідникам історії України і усій Східній Європі²⁴. Принагідно зауважимо, що видання фундаментального історичного атласу України (або ж його електронного аналогу) залишається актуальним завданням сьогодення.

Про наукову цінність «Материалов...» свідчить й те, що їхнє факсимільне видання 1890–1910 рр. у 3-х випусках було здійснене Санкт-Петербурзьким видавництвом «Альфарет» 2008 р.²⁵

Київська комісія доручила Б. Кордту підготувати третій випуск картографічних «Материалов...». І хоча питання підготовки їх до друку обговорювалося на засіданні 11 жовтня 1917 р.²⁶, однак плани ці реалізував учений – через незалежні від нього обставини – лише 1931 р., коли були видані «*Матеріяли до історії картографії України*»²⁷.

Визнанням авторитету вченого слід вважати й те, що 1913 р. 10-й Міжнародний географічний конгрес у Римі (Італія) обрав його членом міжнародної комісії для видання старовинних карт²⁸.

Стаття Б. Кордта «Матеріали з Стокгольмського державного архіву до історії України другої половини XVII – початку XVIII вв.»²⁹ присвячена долі копій історичних документів Державного архіву в Стокгольмі, що їх у 1898–99 рр. зняв член Київської комісії Н. В. Молчановський під час роботи над підготовкою до видання «Актов Шведского государственного Архива, относящихся к истории Малороссии (1649–1660 годы)» у серії Архів Південно-Західної Росії (ч. 3, т. 6), висвітлює окремі риси евристичної діяльності Київської комісії, її зв'язки з іншими науковими закладами, певною мірою відображає спадковість у роботі Київської археографічної комісії і Археографічної комісії ВУАН³⁰.

Упродовж багатьох років учений досліджував праці Г.-Л. де Боплана, результатом чого стала його книга «Боплан и его труды по картографии Южной России» (1911). Учений детально вивчив не лише особу Боплана, а й його всевітньо відомі картографічні твори – перші карти України, карти Польщі та Дніпра³¹.

У записках і збірниках історико-філологічного відділення ВУАН

опублікував розвідки «*Бібліографія* подорожей по Східній Європі до 1520 р.» (1926)³², «*Бій під Лісним і під Полтавою за щоденником шведського лейтенанта Ф. Вейе*» (1931)³³.

З-поміж інших відомих праць ученого – «Русское зерно на голландском хлебном рынке в 30-х годах XVII века» (1925)³⁴, «*Лист Орлика до англійської королеви з 20. XII. 1720 р.*» (1925)³⁵, «*Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р.*» (1926; ця розвідка отримала премію Укрголовнауки й була високо поцінована науковою спільнотою)³⁶, «Російське громадянство під час розкріпачення селян в листуванні тогочасного дипломата» (1927)³⁷.

На початку 1933 р. Б. Кордт брав участь в організації та діяльності картографічної виставки, присвяченої проблемі Великого Дніпра, а також у діяльності Науково-дослідницької комісії бібліотекознавства і бібліографії, де викладав іноземні мови та читав лекції з історії бібліотечної справи і бібліотекознавства. Зауважимо, що життя вченого настільки було пов'язане з бібліотекою, що навіть проживав він у її приміщенні за адресою: бульвар Шевченка, 14 до останнього дня свого земного шляху³⁸. На жаль, відомостей про останні роки життя вченого не надто багато.

На наше переконання, не буде перебільшенням, що заслуги вченого у галузі картографії та історико-географічної бібліографії практично неперевершені й до нині. А при житті за свої праці в цій царині Б. Кордт був відзначений чималою кількістю премій: ім. Геймбюргера Дерптського університету (1902, 1907 рр.), Макаріївською премією Петербурзької АН (1907), медаллю ім. П. П. Семенова-Тянь-Шанського Російського географічного Товариства (1911). Поцінуванням його заслуг стало обрання вченого. Також протягом усєї наукової діяльності науковець був обраний членом багатьох товариств: Московського археологічного товариства (1900), Одеського товариства історії та старожитностей (1900), Московського товариства шанувальників природознавства, антропології й етнографії (1906), Товариства істориків у Ризі (1911), Історичного товариства в Утрехті (1924)³⁹.

Попри те, що Б. Кордт особисто не зазнав репресій, його наукові студії та внесок у розвиток історичної, краєзнавчої, картографічної царин не лише української, а й світової науки були незаслужено забуті, а відомості про вченого довгі роки замовчувалася.

Примітки

¹ Балтийские немцы в России. Алфавитный словарь. Материалы к энциклопедии «Российские немцы». Вып. 5. – Москва, 2000. – С. 40; Маркова О. С., Степенко О. П. Кордт Веніамін // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 148.

² Дубьєва Л. В. Связи библиотеки Тартуского университета с другими библиотеками России в 1802–1917 гг. // Вопросы истории Тартуского университета. Вып. 17. – Тарту, 1985. – С. 96; Маркова О., Степченко О. Кордт Веніамін // Енциклопедія історії України. Т. 5. – С. 148–149; www.russianresources.lt/archive/Lappo/Lappo_1.html (3.04.2009); www.ukrajinci.hu/arhiv/hromada_74/calendar/lyutej.htm (3.04.2009); <http://litopys.org.ua/boplan/bop03.htm> (3.04.2009)

³ Верба І. Кордт Веніамін Олександрович // Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики». – Вип. 2, частина 1. – Київ – Львів, 2003. – С. 149–150; Нестеренко В., Федоряко В. Ключ до незвіданого // Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: Наша культура і наука, 2004. – С. 382.

⁴ <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

⁵ Верба І. Кордт Веніамін Олександрович // Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики». – Вип. 2, частина 1. – Київ – Львів, 2003. – С. 150.

⁶ Оглоблин О. Українська історіографія. 1917–1956. – К., 2003. – С. 153.

⁷ Маркова О. Є., Степченко О. П. Кордт Веніамін // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 148.

⁸ <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

⁹ Історія Київського університету. 1834–1959. – К.: Вид-во Київського університету, 1959. – С. 339; Центральний державний історичний архів України в м. Київ (далі ЦДАК). – Ф. 708, оп. 465, спр. 1313, арк. 1.

¹⁰ www.kreschatic.kiev.ua/ua/2361/art/14949.html (3.04.2009); http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/60264/Кордт (3.04.2009)

¹¹ Сивашова І. Книжковий храм // Хрещатик. – 2003. – 17 жовтня.

¹² Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 525.

¹³ Про Національну бібліотеку Української Держави // Зб. праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – К., 1919. – С. 9–11.

¹⁴ Цит. за: <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

¹⁵ <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Маркова О. Є., Степченко О. П. Кордт Веніамін // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 148; <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

¹⁸ <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

¹⁹ Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 525.

²⁰ Журба О. І. Київська археографічна комісія. 1843–1921. Нариси історії і діяльності. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 177.

²¹ Верба І. Кордт Веніамін Олександрович // Українські історики ХХ століття.

Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики». – Вип. 2, частина 1. – Київ – Львів, 2003. – С. 150.

²² Записки Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. – 1913. – Т. 114. – С. 207.

²³ Цит. за: Матеріали по історії русскої картографії / Под ред. В. А. Кордта. – К., 1899. – С. 1.

²⁴ Записки Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. – 1901. – Т. 40. – С. 19.

²⁵ Матеріали по історії русскої картографії: в 3 вып. / сост. В. А. Кордт. – Факсимильное издание 1899–1910 гг. – СПб.: Альфарет, 2008. – Вып. 1: Карты всей России и южных ее областей до половины XVII века. – 32 л. карт; Вып. 2: Карты всей России и западных ее областей до половины XVII века. – 45 л. карт; Сер. II. Вып. 1: Карты всей России, северных ее областей и Сибири. – 36 с., 22 л. карт.

²⁶ Журба О. І. Київська археографічна комісія. 1843–1921. Нариси історії і діяльності. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 105.

²⁷ Матеріали до історії картографії України – К., 1931. – Ч. 1.

²⁸ Маркова О. Є., Степченко О. П. Кордт Веніамін // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 149.

²⁹ Кордт В. О. Матеріали з Стокгольмського державного архіву до історії України другої половини XVII – початку XVIII вв. // Український археографічний збірник. – К, 1930. – Т. 3. – С. 17–55; Журба О. І. Київська археографічна комісія. 1843–1921. Нариси історії і діяльності. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 122.

³⁰ Журба О. І. Київська археографічна комісія. 1843–1921. Нариси історії і діяльності. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 21–22.

³¹ <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

³² Бібліографія подорожей по Східній Європі до 1520 р. // Зап. іст.-філол. від. ВУАН. – К., 1926. – Кн. 7/8. – С. 429–444; Маркова О. Є., Степченко О. П. Кордт Веніамін // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 149.

³³ Бій під Лісним і під Полтавою за щоденником шведського лейтенанта Ф. Вейе // Зап. іст.-філол. від. ВУАН. – 1931. – Кн. 26. – С. 213–237; Маркова О. Є., Степченко О. П. Кордт Веніамін // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 149.

³⁴ Русское зерно на голландском хлебном рынке в 30-х годах XVII века // Техника и право: Научные записки Киевского института народного хозяйства. – 1925. – № 1. – С. 81–104.

³⁵ Лист Орлика до англійської королеви з 20.XII.1720 // Стара Україна. – 1925. – № 11/12. – С. 201–202.

³⁶ <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

³⁷ Російське громадянство під час розкріпачення селян в листуванні тогочасного дипломата // Ювілейний збірник на пошану акад. Д. Й. Багалія. – К., 1927. – Ч. 1. – С. 1059–1079.

³⁸ <http://www.nplu.kiev.ua/ua/events/calendar/2010/text/kordt.htm> (15.02.2010)

³⁹ Ibid.